

УДК 351.863:332.1

Тимчишин-Чемерис Юлія Василівна

кандидат економічних наук, докторант

ДУ «Інститут регіональних досліджень

імені М.І. Долишнього НАН України»

Тымчышын-Чемерыс Юлия Васильевна

кандидат экономических наук, докторант

ГУ «Институт региональных исследований

имени М.И. Долишнего НАН Украины»

Tymchyshyn-Chemerys Juliya

PhD, Doctoral Student

Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine

**ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ ЯК
СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ
ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНА
КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
FEATURES OF ECONOMIC SECURITY OF THE REGION AS A
COMPOSITION OF NATIONAL ECONOMIC SECURITY**

Анотація. У статті висвітлено поняття економічної безпеки регіону, розглянуто основні принципи, функції та складові економічної безпеки регіону.

Ключові слова: економічна безпека регіону, загрози, принципи, функції, національна економіка.

Аннотация. В статье освещены понятие экономической безопасности региона, рассмотрены основные принципы, функции и составляющие экономической безопасности региона.

Ключевые слова: экономическая безопасность региона, угрозы, принципы, функции, национальная экономика.

Summary. The article covers the concept of economic security of the region, considers the basic principles, functions and components of economic security of the region.

Key words: economic security of the region, threats, principles, functions, national economy.

Постановка проблеми. Проблема економічної безпеки впродовж багатьох років залишається для України надзвичайно важливою, передусім, з точки зору забезпечення стійкого та збалансованого розвитку країни в довгостроковій перспективі. Динамічна зміна умов функціонування сучасної економіки, здатність до забезпечення безпеки від дії внутрішніх і зовнішніх загроз визначає рівень конкурентоспроможності країни та динаміку соціально-економічного розвитку. Забезпечення економічних інтересів країни базується на стійкому розвитку регіонів, коли реалізація цілей і завдань у сфері регіональної політики відображає формування можливостей системних цілеспрямованих дій на загрози регіонального рівня. Але при цьому слід враховувати регіональні відмінності рівня економічної безпеки, що визначаються нерівномірністю соціального розвитку, особливостями розвитку економіки та розміщення продуктивних сил, ступенем динамізму інноваційних перетворень, якістю людського потенціалу, інвестиційним кліматом і багатьма іншими чинниками.

На даний час, глобальна нестабільність у виробничій, продовольчій, енергетичній, фінансовій та інших сферах, особливо остання фінансова криза, виявили низку системних недоліків, що обмежують можливості стабільного соціально-економічного розвитку. Крім того, для України більш нагальними залишаються внутрішні виклики національній безпеці, зокрема неефективність державної влади та стримування її кадрового оновлення, викривлення демократичних процедур, неспроможність держави виконувати свої функції, особливо в сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, що сприяє зростанню недовіри до держави з боку суспільства. Використання витратної економічної моделі, відсутність стимулів до інноваційних процесів і динамічного розвитку нових технологічних укладів обумовлюють неконкурентоспроможність української економіки [5].

Стан економічної безпеки країни, безпосередньо, залежить від рівня розвитку його складових елементів, тобто, окремих регіонів. Тому чим розвиненіші та економічно успішніші регіони, тоді і країна матиме більш високий економічний рівень розвитку та економічної безпеки. Через нерівномірність розвитку регіонів України гостро постає питання захищеності та підвищення економічної безпеки регіону [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам економічної безпеки регіону присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як: О. Бондаревська, Б. Бринзей, Д. Буркальцева, Н. Вавдіюк, В. Геєць, М. Герасимов, З. Герасимчук, Г. Гутман, С. Глазьєв, О. Головенко, Н. Гук, А. Гуменюк, О. Копилюк, В. Криленко, М. Кизим, В. Кузьменко, М. Корнілов, Х. Маулл, О. Музичка, В. Мунтіян, Н. Найдєнов, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, Л. Семкова, А. Сухоруков, А., С. Синиця, В. Ткаченко, Ю. Харазішвілі, В. Шуршин та інші.

Мета статті – висвітлити основні поняття, принципи, функції та складові економічної безпеки регіону.

Виклад основного матеріалу. Економіка є основним видом діяльності суспільства, держави й особистості, то економічна безпека – найбільш важлива складова національної безпеки України. На сьогодні національній економічній безпеці загрожує невирішеність наступних проблем [5]:

- залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатня ефективність роботи щодо його захисту від несумлінної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів, а також стосовно боротьби з контрабандою;
- недостатня ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання в структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки;
- наявні валютні ризики, неефективне використання коштів Державного і місцевих бюджетів;
- недосконалість законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки, відсутність достатніх стимулів для легалізації доходів населення та зменшення тіньової зайнятості;
- надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки, небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу в цих галузях.

Вирішення означених проблем потребує проведення відповідних дієвих заходів на рівні регіонів як основних елементів забезпечення національної економічної безпеки країни. Регіон виступає структурною одиницею держави, а разом всі регіони країни складають саму країну. Тому від рівня економічного розвитку регіонів залежить в цілому економіка країни і наскільки є економічно безпечним кожний регіон, тим більше є можливостей у держави сформувати успішну країну.

Економісти Криленко В., Найденов Н. вважають, що економічна безпека регіону – це здатність регіональної економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення, тобто стійкого економічного зростання, максимально забезпечувати прийнятні умови життя та розвитку особистості для більшості населення. Економічна безпека на регіональному рівні – це також спроможність економіки протистояти дестабілізуючій дії внутрішніх і зовнішніх соціально-економічних чинників, а також не створювати загрози для інших елементів регіону та зовнішнього середовища. Економічна безпека регіону – це діапазон рівнів економічних і соціальних показників, у межах яких регіон протягом довготривалого періоду розвивається стійко [5].

Під економічною безпекою регіону також розуміється система заходів з убезпечення його економічного простору від зовнішніх і внутрішніх загроз, ефективного функціонування складових регіональної економіки: інституційної інфраструктури (органів адміністративно-територіального управління і фінансово-кредитних інститутів); власне сфери виробництва (підприємств); об'єктів транспорту і зв'язку; науки й наукових установ; систем життєзабезпечення; соціальної сфери [4].

Визначається економічна безпека регіону і як сукупність умов, чинників, що забезпечують стабільність економічного стану галузей даної території, стійкість і розвиток виробництва й соціальної бази, підвищення рівня життя населення, а також здатність до протидії загрозі виникнення залежності від зовнішніх чинників економічного розвитку.

Наголошується також, що економічна безпека регіону є складною поліструктурною категорією, що характеризує рівень захищеності від потенційних загроз, незалежність і здатність до саморозвитку всіх галузей господарського комплексу, соціальної сфери, а також його зв'язок з особливостями регіонального розвитку [4, с. 26].

Автори [6], визначають, що сутність економічної безпеки регіону – це спроможність регіональної влади забезпечити конкурентоспроможність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури. В основі економічної безпеки регіону як категорії відображаються регіональні інтереси (забезпечення і підтримка гідного рівня життя населення, раціональне використання наявного економічного потенціалу, реалізація незалежної соціально-економічної політики регіону, збалансованість та інтегрованість у фінансову систему країни) і необхідність їхнього захисту від різноманітних внутрішніх (що виникають у межах регіону) і зовнішніх (з боку проведеної економічної політики держави, адміністрацій інших регіонів, іноземних держав) загроз при дотриманні балансу із загальнонаціональними інтересами.

В. Геєць, М. Кизим розглядають економічну безпеку регіону з двох позицій: як частину національної економіки для центральних загальнодержавних органів управління та як відносно самостійну систему для регіональних органів управління [2].

Економічною безпекою регіону як підсистеми національної економіки є сукупність його властивостей, що забезпечують досягнення максимального внеску регіону в розвиток національної економіки й у забезпечення економічної безпеки країни загалом.

Економічна безпека регіону як самостійна економічна система забезпечує прогресивний розвиток регіону в умовах дестабілізуючого впливу різного виду загроз.

У результаті аналізу та систематизації наукових підходів до визначення поняття «економічна безпека регіону» виділимо основні, такі як:

- 1) сукупність умов та факторів, які забезпечують стійкість та стабільність розвитку економіки регіону;

- 2) здатність регіональної економіки функціонувати в режимі самовідтворення;
- 3) певна економічна незалежність та інтеграція з економікою держави;
- 4) захищеність від впливу дестабілізуючих чинників [1].

Отже, в цьому дослідженні розглядаємо економічну безпеку регіону як стан захищеності економіки регіону від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз із метою забезпечення стійкого економічного зростання, фінансової самодостатності, суспільно-політичної стабільності та належного рівня життя населення.

В умовах сьогодення доцільно не лише розглядати поняття економічної безпеки регіону, а й дослідити найбільш впливові фактори, взаємозв'язок окремих складників системи економічної безпеки регіону.

Система економічної безпеки регіону – це комплекс взаємопов'язаних організаційно-правових заходів з метою узгодження різноманітних інтересів, що забезпечує стійкість, адаптивність, самоорганізацію і розвиток регіональної економіки у взаємодії із зовнішнім середовищем її функціонування [9, с. 227].

До об'єктів економічної безпеки регіону належить економічна система регіону та її складники, такі як природні багатства, виробничі та невиробничі фонди, нерухомість, фінансові ресурси, господарські структури, сім'я, окрема особа. На думку М. Корнілова, Г. Гутмана, об'єкт економічної безпеки може одночасно бути і суб'єктом її забезпечення [1].

Основними суб'єктами системи економічної безпеки регіону є держава та її інститути (міністерства, відомства, податкові та митні органи, біржі, фонди і страхові компанії), інші регіони, обласні та місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації як державного, так і приватного сектору економіки, громадяни та їх об'єднання.

Забезпечення необхідного рівня економічної безпеки регіону має базуватися на принципах:

- комплексності – необхідності аналізу всіх сторін об'єкта дослідження (територіальні і галузеві, соціальні, технічні, екологічні та ін. складники);
- системності – врахування як внутрішніх взаємозв'язків, так і зовнішніх факторів із позицій розгляду об'єкта дослідження як елемента економічного простору більш високого рівня;
- об'єктивності – диференціація економічної безпеки на такі складники, які повинні реально визначати стан безпеки регіонів та держави загалом;
- обґрунтованості – формування такої структури економічної безпеки, яка б давала змогу відобразити рівень розвитку економіки, а також визначити її сильні і слабкі сторони;
- достатності – кількість виділених компонентів економічної безпеки повинна бути задовільною для визначення головних рис її гарантування;
- можливості управління – багатоваріантність методів впливу на функціонування кожного компоненту з боку центральних і регіональних структур управління;
- альтернативності – виявлення й обґрунтування декількох варіантів виходу з кризової ситуації;
- соціальної спрямованості – пріоритетності здійснення заходів, спрямованих на підвищення якості життя населення і соціальний прогрес [3].

Важливу роль у межах дослідження системи економічної безпеки регіону відіграє аналіз її функціональних особливостей, а саме [1, с. 55-56]:

1. Захисна функція – захист економічної системи від внутрішніх і зовнішніх небезпек, реалізація якого безпосередньо пов'язана з формуванням і використанням ресурсного потенціалу економіки регіону.

2. Регулятивна функція – нейтралізація ризиків і гарантування економічної безпеки відбуваються за допомогою механізмів, представлених різними підсистемами економічних відносин (механізмом державного регулювання економіки, безпосередньо ринковим, внутрішньогосподарським).

3. Превентивна функція – попередження виникнення критичних ситуацій в економічних процесах: розроблення заходів соціально-економічного й організаційно-технічного характеру, спрямованих на нейтралізацію загроз і підвищення захисних функцій системи. 4. Інноваційна функція – здатність економічної безпеки до стимулювання пошуку нетрадиційних рішень у запобіганні можливих негативних наслідків, спричинених дією загроз у регіональній економіці.

4. Діагностична функція – розроблення відповідних концепцій, програм, практичної політики, правової й інституціональної інфраструктури повинне проходити обов'язкову діагностику через призму економічної безпеки.

5. Соціальна функція – здатність економіки задовольняти інтереси господарюючих суб'єктів і соціальних груп, усіх членів суспільства.

Комплексна реалізація наведених функцій забезпечить досягнення економічною безпекою регіону таких характеристик, як:

1. Стійкість до екзогенних та ендегенних загроз – здатність до протистояння дестабілізуючим чинникам внутрішнього та зовнішнього походження за допомогою необхідних інститутів безпеки, резервів, запасів, правових та організаційно-економічних механізмів захисту

інтересів населення і господарюючих суб'єктів, у т. ч. від раптової дії непередбачуваних і важкопрогнозованих загроз.

2. Здатність регіональної економічної системи до самовідтворення та саморозвитку – можливість регіону забезпечувати відтворювальні процеси, задовольняти потреби населення, дотримуватися концепції сталого розвитку регіональної системи.

3. Відносна економічна самодостатність – самостійність регіону під час вибору стратегії використання ресурсів, розвитку промисловості, сільського господарства, сфери послуг, регіональної інфраструктури, використання нерухомості, розвитку освіти і науки.

4. Міцність зв'язків між елементами регіональної економіки є головним чинником формування системи партнерства між органами управління регіональною економікою та господарюючими суб'єктами на території регіону.

5. Здатність до використання конкурентних переваг шляхом формування та ефективного функціонування регіональної інноваційної системи, розвитку науки й освіти за сучасними напрямками науково-технічного прогресу.

6. Відповідність складників економічної безпеки регіону нормативному рівню – економічна безпека регіону має забезпечуватися комплексно за усіма її складниками.

7. Збалансованість міжрегіональних відносин – необхідність кооперування регіонів між собою, відкритість економіки регіону, реалізація прав регіонів на зовнішньоекономічні відносини [8, с. 218].

Традиційно, внутрішня структура економічної безпеки регіону як правило відображається через три найважливіші блоки:

1. Економічна незалежність, яка носить відносний характер через економіко-політичну залежність регіону від центру та взаємопов'язаність різних регіональних економік (в таких умовах економічна незалежність

регіону свідчить про можливість контролю регіональної влади за регіональними ресурсами; досягнення такого рівня виробництва, ефективності і якості продукції, що забезпечує її конкурентоспроможність та дозволяє на рівних умовах брати участь в міжрегіональній та міжнародній торгівлі, коопераційних зв'язках й обміні науково-технічними досягненнями).

2. Стабільність та стійкість регіональної економіки (що припускають захист власності всіх форм; створення надійних гарантій та сприятливих умов для підприємництва; стримування чинників, спроможних дестабілізувати ситуацію, таких як боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення серйозних розривів у розподілі доходів, що загрожують викликати соціальні потрясіння, тощо).

3. Здатність до саморозвитку і прогресу (створення сприятливого клімату для інвестицій і інновацій, постійна модернізація та розширення виробництва, підвищення професійного рівня працівників тощо).

Таким чином, структура формування соціально-економічної безпеки регіонів повинна представляти собою комплекс економічних, екологічних, правових, геополітичних та інших умов, які покликані забезпечувати:

- 1) захист життєво важливих інтересів країни та її територій щодо ресурсного потенціалу;
- 2) передумови для збереження регіональних структур в умовах потенційної кризи та майбутнього розвитку;
- 3) конкурентоспроможність регіонів на внутрішніх та світових ринках і стійкість фінансового становища країни;
- 4) створення внутрішнього і зовнішнього захисту від дестабілізуючих впливів;
- 5) забезпечення умов для сталого та нормального відтворення суспільних соціально-економічних процесів [7, с. 65-66].

До цього часу в Україні відсутня визначена на законодавчому рівні структура економічної безпеки регіону. Виділяють на регіональному такі складові частини економічної безпеки, як мезоекономічна, виробнича, інвестиційно-інноваційна, фінансова, зовнішньоекономічна, соціальна, демографічна.

Мезоекономічна безпека – це стан регіональної економіки, за якого досягається збалансованість мезоекономічних відтворювальних пропорцій.

Виробнича безпека – це стан виробничої сфери регіону, за якого забезпечується максимально ефективне використання наявних виробничих потужностей, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності регіональної економіки.

Інвестиційно-інноваційна безпека – це рівень інвестування регіональної економіки, що забезпечує її розширене відтворення, раціональну реструктуризацію, технологічне переозброєння, інноваційний розвиток, здатність до сприйняття нововведень, стійкість до технологічних загроз.

Фінансова безпека – це стан фінансової системи та бюджетних відносин, що забезпечує фінансову незалежність регіону, його самодостатність та стійкість із метою підтримання стабільного соціально-економічного розвитку.

Соціальна безпека – це стан регіональної економіки, який гарантує гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів.

Демографічна безпека – це збалансованість демографічних інтересів суспільства й особистості, що забезпечує режим відтворення населення, його кількісний і якісний склад.

Зовнішньоекономічна безпека – це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання регіональним

економічним інтересам, формування збалансованих зовнішньоекономічних відносин, відсутність бар'єрів для їх реалізації.

Також вважають, що складовими економічної безпеки на регіональному рівні є:

- виробнича, яка характеризується наявністю ресурсної бази, умовами, що забезпечують інтеграційні процеси, сформованістю системи відтворення з урахуванням спеціалізації регіону;
- фінансова, що характеризується стійкістю фінансової та регіональної бюджетної системи, здатністю забезпечити соціально-економічну стабільність і розвиток регіону;
- науково-технічна – динамікою впровадження результатів НТП у соціально-економічну сферу, рівнем модернізації виробництва, кваліфікацією та чисельністю персоналу, зайнятого в наукових дослідженнях і розробках;
- соціально-демографічна – рівнем соціальної диференціації суспільства, рівнем бідності, депопуляції населення, доступності освіти, культури, медичного обслуговування, житла, послуг зв'язку тощо;
- реструктуризація регіонального ринку праці – галузевою регіональною спеціалізацією, зміною потреби у фахівцях відповідної кваліфікації, рівнем безробіття, системою завдань і функцій, що реалізуються спеціалістами;
- громадська – у відсутності криміналізації суспільства, тіньової економіки, корупції тощо;
- продовольча – рівнем забезпеченості регіону продовольством, якістю продуктів харчування;
- екологічна – її порушення проявляються в перевищенні допустимих норм забруднення довкілля, у великих витратах на ліквідацію наслідків техногенних катастроф.

Запропонована структура економічної безпеки охоплює основні економічні процеси, які відбуваються в регіоні, є оптимальною за складовими елементами та дає можливість розрахувати показники, вихідні дані яких доступні в територіальному вимірі.

Результатом досягнення регіоном стану економічної безпеки є забезпечення дотримання регіональних інтересів, а саме: – збалансованої та інтегрованої участі у фінансовій системі країни, обов'язковому захисті від внутрішніх і зовнішніх загроз за дотримання рівноваги із загальнонаціональними інтересами; – проведення автономної соціально-економічної політики в регіоні; – створення умов для забезпечення та підтримки належного рівня якості життя населення; – формування апарату управління, який забезпечує максимальне використання і розвиток природно-ресурсного та економічного потенціалу.

На стан економічної безпеки регіону впливають багато факторів із різнополярним вектором дії, тобто вони перешкоджають або сприяють забезпеченню безпеки. Проте неправильне або несвоєчасне регулювання дії чинників безпеки може викликати зміну їх станів, внаслідок чого вони набувають дестабілізуючу властивість із високим ступенем невизначеності, що розглядається як загроза економічної безпеки. Отже, необхідність управління економічною безпекою обумовлена потребою недопущення переростання чинників у загрозу безпеки, запобігання кризовим ситуаціям, гарантія стабільного рівня об'єкту безпеки, мінімізації можливих економічних збитків. Забезпечення економічної безпеки повинно передбачати: класифікацію дестабілізуючих чинників безпеки і контроль над ними; ідентифікацію загрози внаслідок втрати контролю над чинником; розробка та виконання заходів щодо подолання загроз.

Висновки. В усьому різноманітті проблем національної економічної безпеки країни чітко визначається регіональний аспект. Тому система

економічної безпеки регіону повинна бути орієнтована на забезпечення економічної незалежності, стабільності і стійкості, здатність до саморозвитку і прогресу. Її основними принципами мають стати комплексність і системність, гнучкість, порівнянність витрат щодо забезпечення безпеки та майбутніх збитків від загроз. Економічна безпека регіону розглядається як підсистема національної економіки та одночасно як відносно самостійна система для регіональних органів управління. На регіональному рівні виділено такі складові частини економічної безпеки, як мезоекономічна, виробнича, інвестиційно-інноваційна, фінансова, зовнішньоекономічна, соціальна, демографічна, які охоплюють основні економічні процеси, що відбуваються в регіоні. Таким чином, досягнення економічної безпеки регіону забезпечує соціально-економічну та суспільно-політичну стабільність, належний рівень та якість життя населення, запобігає виникненню та протидіє впливу внутрішніх і зовнішніх загроз за оптимальних витрат ресурсів і раціонального їх використання.

Література

1. Бондаревська О.М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/24-2-2017/14.pdf>
2. Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. Моделювання економічної безпеки: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 240 с.
3. Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдіюк. – Луцьк, Надстир'я, 2006. – 244 с.

4. Комплексне забезпечення фінансово-економічної безпеки: підручник / О.І. Копилюк, А.Г. Драбовський, П.Ю. Буряк, Ю.В. Тимчишин, О.М. Музичка. – Львів: СПОЛОМ, 2017. – 412 с.
5. Криленко В.І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1779>
6. Синиця С.М., Бринзей Б.С. Економічна безпека регіону як важливе завдання стратегічного розвитку / С.М. Синиця, Б.С. Бринзей // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Економіка. – 2014. – Вип. 10. - С. 48-53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Mariya/%D0%9C%%8B/Downloads/Vpu_Ekon_2014_10_11%20\(3\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Mariya/%D0%9C%%8B/Downloads/Vpu_Ekon_2014_10_11%20(3).pdf)
7. Семкова Л.В. Економічна безпека регіонів / Л. В. Семкова // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. - 2014. - Вип. 27. - С. 63-69 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2014_27_10
8. Сухоруков А.І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі. – К.: НІСД, 2012. – 368 с.
9. Шуршин В.О. Особливості формування системи економічної безпеки регіону / В.О. Шуршин // Таврійський науковий вісник: збірник наук. праць ХДАУ. – Вип. 55. – Херсон: Айлант, 2007. – С. 227–231.